

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

I. Uluslararası
**AHMED ZİYAÜDDİN
GÜMÜŞHANEVÎ**
Sempozyumu

03-05 Ekim 2013 - GÜMÜŞHANE

BİLDİRİLER KİTABI

Editörler

Prof. Dr. İhsan GÜNAYDIN

Doç. Dr. Ali KUZUDİŞLİ

Yrd. Doç. Dr. Adem ÇATAK

Gümüşhane Üniversitesi Yayınları

Dinî-Edebî Bir Tür Olan “Şemâil” Bağlamında Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî

Ferdi KİREMİTÇİ*

Özet

Bu çalışma, Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin dinî-edebeî bir tür olan “şemâil” ile ilişkisini belirlemek için kaleme alınmıştır. Çalışma, giriş ve onu izleyen üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, “şemâil”le ilgili genel bilgi verilmiştir. Birinci bölümde, Gümüşhanevî Hazretleri'nin *Râmûzü'l-Ehâdîs* adlı eserindeki “şemâil” konulu bölüm dikkatlere sunulmuştur. İkinci bölümde, Mustafâ Fevzî Efendi tarafından kaleme alınan “*Hediyyetü'l-Hâlidîn*” adlı eserin konuyla ilgili kısmı incelenmiş ve Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin fiziki ve ruhi özellikleri belirlenmiştir. Üçüncü bölüm ise çalışmanın sonuç kısmını içermektedir.

Giriş

Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin “şemâil/hilye” türüyle ilişkisini iki grupta değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birincisi, bizzat kendisinin “*Râmûzü'l-Ehâdîs*” adlı eserinde “şemâil” konulu bir bölüme yer vermesiyle oluşmuştur. İkincisi ise, Gümüşhanevî Hazretleri'nin fiziki ve ruhi özelliklerinin müridi Mustafâ Fevzî Efendi tarafından manzum olarak anlatılmasıyla teşekkül etmiştir.

Bu iki grubu detaylı bir biçimde ele almadan önce dinî ve edebî açıdan “şemâil/hilye” türüyle ilgili kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır.

İslamî Türk edebiyatında, bireyi ve toplumu derinden etkileyen kişilerin hayatları ve çeşitli özellikleri etrafında şekillenmiş önemli türlerden biri de, şüphesiz ki, “şemâil/hilye”dir.

Sözlükte “huylar, tabiatlar, ahlaklar”¹ anlamına gelen “şemâil” ile “süs, zinet, cevher, güzel sıfatlar, güzel yüz”² manalarını ihtiva eden “hilye”; dinî ve edebî literatürde “Hz. Muhammed'in mübarek vasıflarını ve güzelliklerini anlatan manzum veya mensur eserlerin ortak adı”³ olarak kabul edilmiştir.⁴

“Şemâil” ile “hilye” ayrı türler olmasına rağmen birbiriyle yakından alakalıdır ve benzer özelliklere sahiptir. Esasen “hilye”ler Arap edebiyatında yer alan ve her yönüyle dinî-didaktik mahiyette olan “şemâil”lerden doğmuştur.⁵ Fakat, “şemâil” adını taşıyan bazı Türkçe eserlerde “hilye” hadislerinin tercüme ve şerh edildiği görülmektedir. Bu husus “şemâil” kelimesinin “hilye” anlamında da kullanıldığını gösterir. Fars edebiyatında çok nadir görülen bu tür, Arap edebiyatında ise mensur olarak ve şemâilin içinde bir bölüm hâlinde varlığını sürdürmüştür.⁶

* Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi

1 Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Anlara 1998, s. 988.

2 Ferit Devellioğlu, age., s. 371.

3 Ferit Devellioğlu, age., s. 371.

4 Osmanlı'da Hz. Peygamber'in dış görünüşünü kısa bir şekilde tasvir eden, güzel bir hatla yazılmış levhalar da “hilye” diye adlandırılmıştır. “Hilye-i saadet” veya “hilye-i şerîf” olarak da bilinen bu levhalar sayesinde hilye ezberlemek kolaylaştırılmış; böylece hem bu dünyada hem de ahirette çeşitli nimetlere erişileceği, dünyada hastalık ve musibetlerden korunulacağı düşünülmüştür. (Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yay., Ankara 2010, s. 85.)

5 İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yay., İstanbul 1998, s. 187.

6 Mustafa Uzun, “Hilye”, *TDİA*, C. 18, s. 44.

Ancak, Türk edebiyatında şairler “hilye”ye başlı başına bir tür hüviyeti kazandırmış ve çok başarılı eserler ortaya koymuşlardır. Bu yönüyle “hilye” türünü icat edenlerin Müslüman Türkler olduğu söylenebilir. Nasıl tuyuğ ve şarkı Türklere ait milli nazım şekilleri ise “hilye” de bir çeşit milli bir edebiyat türüdür.⁷

Bir nevi fiziki ve ruhi portre olan “şemail/hilye”ler, İslam toplumlarında çok rağbet görmüştür. Manzum ve mensur pek çok örneği bulunan bu türün oluşmasında ve yaygınlaşmasında Hz. Muhammed’in vefatından kısa bir süre önce “Ya Ali! Hilyemi yaz ki vasıflarımı görmek beni görmek gibidir.” sözünün etkili olduğu düşünülmektedir.

İlk “şemail/hilye” kitabı hadis âlimi Tirmizî tarafından kaleme alınmıştır. “Eş-Şemâilü’n-Nebeviyye ve’l-Hasâisü’l-Mustafaviyye” adındaki eserin Farsça, Türkçe ve Urduca tercüme ve şerhleri yapılmıştır. Türkçe “şemail” kitaplarının hemen tamamı bu eserdeki metin ve şerhlerin tercümesi mahiyetindedir.⁸

Türk edebiyatındaki “şemail/hilye”lerin sayısı ise yirmiden fazladır. Bunların bir kısmı manzum bir kısmı ise mensurdur. Manzum-mensur karışık olanları da vardır. Türün Türkçe ilk örneği Hâkânî Mehmed Bey’e aittir. “Hilye-i Hâkânî” adlı bu eser, edebî değeri yüksek birkaç manzum “hilye”den biridir ve bu yönüyle her sınıftan halkın beğenisini kazanmıştır. 1598 yılında 712 beyit hâlinde kaleme alınan eser, yalın dili ve akıcı üslubu ile “Mevlid” gibi yıllarca dinî törenlerde okunmuş ve birçok şair tarafından tanzir edilmiştir.⁹

“Şemail/hilye” türündeki eserler, sadece Hz. Muhammed’in vasıflarını anlatmak için kaleme alınmamıştır. Zamanla kapsamı genişleyen bu türdeki eserlerde işlenen konuları dört grupta ele almak mümkündür: 1. Hz. Muhammed hakkında yazılan “şemail/hilye”ler (Şerîfî’nin “Risâle-i Hilyetü’r-Resûl” adlı eseri gibi), 2. Diğer peygamberler hakkında yazılan “şemail/hilye”ler (Neşâtî’nin “Hilye-i Enbiyâ” adlı eseri gibi), 3. Dört halife ve aşere-i mübeşşere “şemail/hilye”leri (İbrâhim Cevrî’ye ait *Hilye-i Çehâr-yâr-ı Güzîn*” adlı eser gibi), 4. Din ve tarikat büyükleri hakkındaki “şemail/hilye”ler (Nakşî Mustafâ Dede’nin *Hilye-i Mevlânâ’sı* gibi).¹⁰

Dinî-edebî literatürde müstakil “şemail/hilye”lerden başka, bazı dinî karakterdeki divanlarda benzer konunun işlendiği “evsafü’n-Nebî” başlıklı kasideler de bulunmaktadır.¹¹ Ayrıca, miraciye, mevlit ve menakıpname gibi bazı dinî-didaktik eserlerin içinde yer alan ve çoğu manzum şekilde yazılmış “şemail/hilye”lere de rastlamak mümkündür.¹²

1. Râmûzü’l-Ehâdîs’in “Şemail” Konulu Bölümü

Râmûzü’l-Ehâdîs, Ahmed Ziyaüddin Gümüştanevî’nin 1275/1858 yılında kaleme aldığı, daha ziyade tasavvufi yoruma müsait ahlak hadislerini ihtiva eden bir eserdir. İki bölümden oluşan eserde 562 sayfa hâlinde toplam 7101 hadise yer verilmiştir.¹³

Eserin konumuzla ilgili olan kısmı 519-562. sayfalar arasında bulunan ikinci bölümdür. 701 hadisin yer aldığı bu bölümün başlığı “el-kismü’s-sânî ve hiye eş-şemâilü’ş-şerîfeti’l-müştemileti ‘alâ kavlihi ev fi’lihi ev sebebihi ev nehvü zâlik” adını taşımaktadır. Yazar, bu bölümde ashabinın dilinden Hz. Peygamber’in bazı özellikleri ile çeşitli tutum ve davranışlarını anlatan hadisleri bir araya getirmiştir.

7 Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, “Hilye ve Hilyeler” Mad., Dergâh Yay., C. 4, İstanbul 1981, s. 236

8 Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, “Şemâil” Mad., Dergâh Yay., C. 8, İstanbul 1981, s. 128

9 İskender Pala, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yay., İstanbul 1998, s. 187.

10 Mustafa Uzun. agm. s. 45,46.

11 Âmil Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yay., İstanbul 1998, s. 359.

12 Neclâ Pekolcaç (Komisyon), *İslâmî Türk Edebiyatında Şekil ve Nev’ilere Giriş*, Kitabevi Yay., İstanbul 1994, s. 217.

13 İrfan Gündüz, *Gümüştanevî Ahmed Ziyaüddin, Hayatı-Eserleri-Tarikat Anlayışı ve Hâliidiyye Tarikati*, Seha Neş., İstanbul 1984, s. 96, 97.

Bu hadislerin büyük bir kısmının Hz. Ebû Hureyre, Hz. Enes, Hz. İbni Abbâs ve Hz. Âişe'den nakledildiği görülmektedir. Gümüşhanevî Hazretleri, ilgili bölümü oluştururken Hz. Âişe'den nakledilen 120, Hz. Enes'ten nakledilen 111 hadisten yararlanmıştır.

Hadisleri muhteva açısından şu şekilde gruplandırmak mümkündür:

Hz. Peygamber'in fiziki özelliklerinden bahseden hadisler:

- Efendimiz (s.a.s.)'in renkleri parlak, terleri inci gibi ve yürürken hafif öne meyilli yürürdü. (Ravi: Hz. Enes)¹⁴

- Bilekleri geniş, omuzları arası açık, kirpikleri sık ve uzundu. (Ravi: Hz. Ebû Hureyre)¹⁵

b) Hz. Peygamber'in ruhi/ahlaki özelliklerinden bahseden hadisler:

- Efendimiz (s.a.s.) haya bakımından, evinde örtüsü içindeki bakire bir kızdan daha kuvvetli bir hâyâyâ maliktiler. (Ravi: Hz. Ebû Said)¹⁶

- Ahlakların içerisinde kendisine en menfuru yalancılıktı. (Ravi: Hz. Âişe)¹⁷

- Bir şeyi fenaya yormazdı, iyiye yorardı. (Ravi: Hz. Büreyde)¹⁸

c) Hz. Peygamber'in çeşitli tutum ve davranışlarından bahseden hadisler:

İbadetlerle ilgili olanlar:

- Ayların içinde en ziyade Şaban'da oruç tutmayı severlerdi. (Ravi: Hz. Âişe)¹⁹

- Abdest aldığıında, yüzüğünü hareket ettirirlerdi. (Ravi: Hz. Ebû Râfi)²⁰

Aile hayatıyla ilgili olanlar:

- Kadınlardan birini nikahlamak murat ettiklerinde perde arkasından: *"Ey kızım filan adam seni istiyor. Onu istemiyorsan (hayır) de. Zira hiç kimse (hayır) demekten utanmamalıdır. Eğer razı isen bil ki senin (sükutun) ikrardır."* derdi. (Ravi: Hz. Ömer)²¹

- Ehli Beyt'inden birinin yalan söylediğine vakıf olduklarında o tövbe edinceye kadar kendisine yüz vermezlerdi. (Ravi: Hz. Âişe)²²

Hz. Peygamber'in beşeri münasebetleriyle ilgili olanlar:

- Hasta ziyaretine gittiği zaman şöyle derlerdi: *"Senin için (zararlı) bir durum yoktur. İnşallah bu, günahlardan temizlenmektir."* (Ravi: Hz. İbni Abbas)²³

- Ashabından bir kimse ile karşılaştığında o kalkınca kendileri de kalkardı. Ve o şahıs ginceye kadar kendileri ayrılmazlardı. Ashabından biri ile karşılaştığında elini eline alır, o şahıs bırakmadıkça kendileri elini bırakmazlardı. Ashabından biri ile karşılaştığında kulağına bir şey söylemek isterse ona yaklaşır, o kişi ayrılmadıkça kendileri ondan ayrılmazlardı. (Ravi: Hz. Enes)²⁴

14 Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, *Ramûz el-Ehâdis*, (Trc. Abdülaziz Bekkine), 2 C., Gonca Yay., İstanbul 2007, s. 519.

15 Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, age., s. 520.

16 Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, age., s. 519.

17 Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, age., s. 521.

18 Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, age., s. 545.

19 Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, age., s. 521.

20 Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, age., s. 528.

21 Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, age., s. 524.

22 Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, age., s. 526.

23 Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, age., s. 532.

24 Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, age., s. 540.

- Biatte kadınların elini almazlardı. (Ravi: Hz. İbni Amr)²⁵

Hz. Peygamber’in günlük/sıradan işleriyle ilgili olanlar:

- Bir yemek getirildiğinde önünden yer. Hurma getirildiğinde veya (meyvede) eli cevelan ederdi. (Ravi: Hz. Â’işe)²⁶

- Gece uyandıklarında: “Ya Rabbi beni mağfiret et, Rahmetine erdir ve beni en doğru yola ilet.” buyururlardı. (Ravi: Hz. Ümmü Seleme)²⁷

- Yolda yürürken sağa sola bakmazlardı. (Ravi: Hz. Câbir)²⁸

- Öyle söz söylerdi ki, saymak isteyen kimse kelimeleri sayabilirdi. (Ravi: Hz. Â’işe)²⁹

- Soğuk tatlıdan hoşlanırlardı. (Ravi: Hz. Â’işe)³⁰

- İçilecek şeyi üç seferde içer, başlarken besmele çeker, bitince “elhamdülillah” derdi. (Ravi: Hz. Nevfel İbni Muaviye)³¹

2. Hediyyetü’l-Hâlidîn’deki “Şemâ’il-i Hazret-i Kuddise Sirruhü” Başlıklı Bölüm

Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî’nin şemâilinden bahseden yegâne kaynak, Mustafâ Fevzî Efendi (ö. 1343/1924)’nin “*Hediyyetü’l-Hâlidîn fi Menâkıb-ı Kutbi’l-Ârifîn Mevlânâ Ahmed Ziyâü’l-dîn b. Mustafâ el-Gümüşhanevî*” adıyla kaleme aldığı menakıpname türündeki manzum eserdir. Şair, bu eserinin “Şemâ’il-i Hazret-i Kuddise Sirruhü” başlıklı bölümünde yer verdiği manzumelerle şeyhinin fiziki ve ruhi portresini çizmiş; çeşitli durumlardaki tutum ve davranışlarından bahsetmiştir.

İlgili bölümde beş kaside ile bir mesnevi bulunmaktadır. Bu manzumeler: “1. kaside (başlıksız), 2. kaside (‘kaside’ başlıklı), 3. mesnevi (başlıksız), 4. kaside (‘el-meded’ başlıklı), 5. mesnevi’ye devam, 6. kaside (başlıksız/‘gör’ redifli), 7. mesnevi’ye devam, 8. kaside (başlıksız/‘var iken’ redifli)” şeklinde sıralanmıştır. Bunlardan birinci kaside ile mesnevi konumuzla doğrudan ilgili manzumelerdir.

Şimdi, ilgili kaside ile mesnevinin şekil ve muhteva özelliklerine kısaca değinerek Gümüşhanevî Hazretleri’nin şemâilini ortaya koymaya çalışalım.³²

a) Manzumelerin şekil ve ifade özelliği:

Otuz iki beyitlik “kaside”de kasidelerin bölümlendirilmesindeki genel temayüle riayet etmeyen şair ilk dört beyitle kısa bir giriş yapmış, sonraki beyitleri ise bütünüyle asıl mevzuya ayırmıştır. Bu yönüyle manzumeyi giriş ve asıl bölüm olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. Manzumede aruzun “fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilâtün fâ’ilün” kalıbı kullanılmıştır. Şair, her beytin sonunda revî (n/nun) harfinden önce ridf (î/ye) harfine yer vererek manzumesini “kafiye-i mürdefe” üzerine bina etmiştir.

Başlığı bulunmayan “mesnevi” ise doksan dört beyitten müteşekkildir. Aruzun “mefâ’ilün mefâ’ilün fe’ilün” kalıbıyla yazılan manzume, ortasında ve sonunda yer alan iki kasideyi de bünyesinde bulundurmaktadır.

25 Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, age., s. 546.

26 Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, age., s. 522.

27 Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, age., s. 528.

28 Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, age., s. 540.

29 Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, age., s. 553.

30 Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, age., s. 558.

31 Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, age., s. 555.

32 İncelemede, Mustafâ Fevzî Efendi’nin “*Hediyyetü’l-Hâlidîn fi Menâkıb-ı Kutbi’l-Ârifîn Mevlânâ Ahmed Ziyâü’l-dîn b. Mustafâ el-Gümüşhanevî*” adlı eserinin Toronto Üniversitesi Kütüphanesinde “PL 248 / F3958H4” numarada kayıtlı taşbasma nüshası esas alınmıştır.

Her iki manzumede oldukça anlaşılır bir dil kullanıldığı dikkati çekmektedir. Tasvirî anlatımın öne çıktığı manzumelerde Gümüşhanevî Hazretleri'nin özellikleri ve ona duyulan hayranlık bazen nesnel bazen de öznel ifadelerle dile getirilmiştir.

b) Manzumelerin muhteva özelliği:

Mustafâ Fevzî Efendi ilgili "kaside"yi bütünüyle şeyhinin fiziki özelliklerini anlatmaya ayırmıştır. Onun "boyundan, yüzünden, dudaklarından, terinden, burnundan, benlerinden, kaşlarından, gözlerinden, kirpiklerinden, bakışından, saçından, sakalından, giyim tarzından ve duruşundan" bahseden şair, son beyitte şeyhinin bir rivayette yetmiş altı, bir rivayette ise seksen üç yaşında vefat ettiğini belirtmiştir.

Mustafâ Fevzî Efendi ilgili "mesnevi"de ise Gümüşhanevî Hazretleri'nin ruhi özellikleri ile çeşitli tutum ve davranışlarını dile getirmiştir. Bunlar özetle, "kanaat ve iktisatçılığı, az uyuması, dilinden değil günah zelle bile duyulmaması, vaktini bütünüyle ilme ayırması, padişahlara dua etmesi, halvete girmesi, vakarlı ve temkinli oluşu, heybetli görünmesi, misafirin eksik olmaması, yemeği sünnete riayet ederek yemesi, ahlaksızlarla görüşmemesi, misvak kullanması, sürme çekmesi, mübarek gün ve geceleri ibadetle geçirmesi..." gibi konulardır.

c) Manzumelerden hareketle Gümüşhanevî Hazretleri'nin şemali:

Fiziki özellikleri:

- Boyu: İlk bakışta uzun boylu ve büyük cüsseli gibi görünse de aslında orta boylu denilmesi daha doğrudur.

Vehleten zât-ı Cenâb-ı Hazret-i Şeyhi gören
Dir uzun boylu azîm'ül-cüsse serv-i nâzenîn (s. 46, b. 13)
Kadd-i dil-cûsında kilik âciz kalur ebkem zebân
Evsat'ül-kadd dinmege lâyük o zât-ı bihterîn (s. 47, b. 1)

- Yüzü: Yüzünün rengi beyazdı, ancak kırmızılığı fazlaydı. Bu yönüyle yüzü güle benzemekteydi. Yüzündeki terler inci gibiydi. Ayrıca yüzünde benler de bulunmaktaydı.

Reng-i rûyî gül gibidir sanki güldi ruhları
Gül yüzünde derlerin her dânesi dürr-i semîn (s. 47, b. 3)
Humreti gâlibdi lâkin ak idi vech-i münîr
Rûy-ı zîbâsında hâlin her biri fass-ı nigîn (s. 47, b. 5)

- Dudakları: Dudakları la' taşı gibi kırmızı ve güneş gibi parlaktı. Konuştuğunda dinleyenleri mest etmekteydi.

Gün gibi işrâk iderdi la'le benzerdi lebi
Söyledikce mest olurdu tâlibîn ü sâmi'în (s. 47, b. 6)

- Burnu: Çekme burunluydu, yani burnu düzgündü. Burnunun ortası biraz yüksekti ve kanatları hafif genişti. Burnu alnıyla aynı hizadaydı ve yüzüyle uyum içindeydi.

Burnı çekme orta az yüksek cenâhlar az vasîf
Pek münâsib vech ile enfe berâberdi cebîn (s. 47, b. 8)

- Benleri: Benleri yüzünün her tarafında bulunmaktaydı. Ancak, burnunun solunda ve sağ gözünün altındaki benler oldukça dikkat çekiciydi.

Rûyının her cânibinde hâl-i müşkîn var idi
Şem'-i ruhsâra üşüşmüş sanki pervâne hemîn (s. 47, b. 9)
Çesme-i ayn ile enfîn solını bir hâl-i müşk

Mülk idinmiş gonce-veş medhûş olurdu nâzirîn (s. 48, b. 1)

Hem mübârek sağ gözi altındaki hâl-i siyâh
Bir karanfil dânesi gül-veche virmiş zîb ü zîn (s. 48, b. 2)

- Kaşları: Kaşlarının arası açıktı ve yeni doğmuş hilal gibi nur saçmaktaydı.

Vech-i pâki tal'at-asâ hem de açık kaşları
Bî-mehâbâ âşıkam ol kaşlara ihvân-ı dîn (s. 47, b. 10)

Ebruvânın arası tenvîr iderdi şebleri
Kaşların mihrâbını tafsîl ider mâh-ı nevîn (s. 47, b. 11)

- Gözleri: Gözleri orta büyüklükteydi ve yuvarlaktı. Göz rengi siyah olup beyaz kısmı gayet belirgindi. Göz ucuyla bakışı oldukça etkileyiciydi.

Gözleri evsat müdevver çevresi gâyet beyâz
Ol siyeh çesmânına gıpta ider âhû-yı Çîn (s. 48, b. 3)

Göz ucuyla bakması medhûş ider bî-dilleri
Gamze-i âhûları cellâd-ı erbâb-ı yakîn (s. 48, b. 5)

- Kirpikleri: Kirpikleri uzundu.

Mest ider uşşâkı her-dem o uzun kirpikleri
Tığ-ı müjgânı anın ehl-i dile hablû'l- metîn (s. 48, b. 4)

- Sakalı ve bıyığı: Sakalı nur gibi beyazdı ve bıyıkları sünnete uygun kısalıktaydı.

Ol mübârek lihyesi nûra müşâbih ak idi
Şârib-i pâki anın mesnûn idi ey tâlibîn (s. 48, b. 7)

- Saçları: Saçlarında siyah kıl yoktu. Saçları daima traşlıydı ve güzel kokardı.

Mûy-ı anber-bûy-ı Hazretde bulunmazdı siyâh
Dâ'imâ matrûş idi re's-i re'fs-i kümmelîn (s. 48, b. 8)

- Sırtı: Görenler, sırtında pirlerin sonuncusu olduğunu gösteren bir işaret bulunduğunu söylemişlerdir.

Hâtem-i pîrân ü sâdât olmagın ol nûr-ı Hak
Zahr-ı pâkinde işâret vardı dirler şâhidîn (s. 49, b.3)

- Giyinişi: Tac üzerine beyaz sarık bağlardı. Entarisi uzundu. Hırka ve cübbesi âlimlerin giydiğindendi. Siyah giymezdi. Yazın beyaz, kışın ise yeşil elbise tercih ederdi. Gömleği sarıydı. Üzerinden çıkardığı elbiseler misk gibi kokardı. Daima pabuç kullanırdı.

Hem amâme bağladı tâc üzre kim rengi beyâz
Cümle etvârı anın âyîn-i ashâb-ı güzîn (s. 48, b.9)

Boylu entari geyardi hırka vü cübbe biniş
Ak geyardi yaz günü kışın libâs-ı ahzerîn (s. 48, b. 10)

Ol vücûd-ı nâzenîninden çıkan esvâb-ı pâk
Müşk-i Çînîden mu'attardı bilürler hâdimîn (s. 49, b.1)

Dâ'imâ papuş geyardi pây-ı pâke serv-i nâz
Hem siyâh geymezdi ser-hadlik geyardi asferîn (s. 49, b. 2)

- Duruşu: Heybetli bir duruşu vardı ki hizmetinde bulunanlar yanında bir şey söyleyemezlerdi.

Heybetinden o tufeylân-ı harîm-i devleti
 Vâdî-i hayretde velhân söylemezler ân u îñ (s. 49, b. 4)
 Mehâbetden yüzün görmezdi ihvân
 Görenler cezbeden olmuşdı sekrân (s. 53, b. 12)

- Kokusu: Çok güzel bir kokusu vardı. Kokusunu duyanlar mest olurdu. Gözü görmeyenler bile onu kokusundan tanıyabilirdi.

Mübârek rayhası vardı mu'attar
 Görenler zan iderdi misk-i ezfer (s. 50, b. 11)
 Kokanlar mest olurdu şemmesinden
 Anı a'mâ bilürdi rayhasından (s. 50, b. 12)

Ruhi özellikleri ile çeşitli tutum ve davranışları:

- Kanaati ve hayırseverliği: Bazen kırk gün boyunca cebinde para bulunmazdı, ancak bunu kimseye söylemezdi. Onun bu hâli yoksulluktan değil elindekileri hayır işlerine sarf etmesinden idi.

Olurdu ba'zı kırk gün şeyh-i ekber
 Bulunmazdı ceybinde pul-ı ahmer (s. 50, b. 6)
 Dimezdi hâlini bir mâsivâyâ
 Özi meşgûl idi aşk-ı Hudâ'ya (s. 50, b. 7)
 Sakın zan itme yoksulluk bu hâli
 Meberrâta virirdi nakd ü mâli (s. 50, b. 8)

- Yeme-içme âdeti: Allah rızası için sadaka verir ve herkese yemek yedirirdi. Kendisi ise bir öğünde iki çeşit yemeği yemekten kaçınırdı. Yardım edecek faziletli birisini muhakkak bulur, fakat ona minnet etmezdi. Pekmezi katkı olarak kullanırdı.

İki dürlü yimezdi ol yüzi ak
 İderdi Hak için it'âm ü infâk (s. 50, b. 9)
 Bulur bir fuzla gayre minnet itmez
 Ana katkı iderdi cüz'i bekmez (s. 50, b. 10)

Hizmetçileriyle birlikte yemek yer, misafirsiz sofraya oturmazdı. Yemeğin başında ve sonunda tuz kullanmayı asla terk etmezdi.

Ta'âm eylerdi huddâmıyla her dem
 Misafirsiz taam itmezdi bir dem (s. 53, b. 15)
 Ta'âmın evvelinde âhirinde
 Tuzı terk itmedi asla birinde (s. 53, b. 16)

- Uykusu: Yatağa girmemeyi tercih ederdi. Altmış yıl boyunca başı yastık görmemişti. Hastalanıp zayıf düştüğünde bile yatakta ayağını uzatmamıştı. Böyle davrandığının binlerce şahidi vardı.

Yataga girmemişti ol mücâhid
 Bu sözi söyledi binlerce şâhid (s. 50, b. 15)
 Ki altmış yıl başı görmezdi bâlin
 Kıyâs it bundan artık her kemâlin (s. 50, b. 16)
 Za'îf ü hasta olmuşken o sultân
 Uzatmazdı ayagın asla bir an (s. 51, b. 3)

Yatağa girdiğinde ise Yâsîn Sûresi'ni okurdu. Okuyamayacak kadar hasta olduğu zaman bu işi münasip birisi yapar, o da gece boyunca dinlerdi.

Yataga girdiği demde o Hazret
Okurdu sûre-i Yâsîn’i elbet (s. 54, b. 3)
Za’îf oldukda dinlerdi bütün şeb
Huzurunda okur bir zât-ı enseb (s. 54, b. 4)

-Vakarlı, celalli ve temkinli oluşu: Gerekli durumlarda şeriatın tayin ettiği şekilde kızardı. Öfkelenildiğinde yüzü kızarırdı. Ancak, böyle durumlarda ağzından yanlış bir söz çıkmazdı. Vakarlı birisiydi. Ölçülü, ağırbaşlı ve tedbirli davranırdı.

Celâl eylerdi geh ber-vech-i meşrû’
Dilinden olmamış bir zelle mesmû’ (s. 51, b. 11)
Vakârı var idi hem ehl-i temkîn
Celâlinde kızarmış rûy-ı rengîn (s. 53, b. 12)

-Meşguliyeti: İşi kitap yazmak, dinî ilimleri ders vermek ve tarikat öğretmektir. Delâ’il-i Hayrât adlı salavat mecmuasından ve çeşitli hiziblerden vaazda bulunurdu. Bu âdeti kırk yıl devam etmişti. Muhammed Busayrî’nin Kasîde-i Bürde’sini şerh ederek halkı irşat ederdi.

İşi te’lîf ü tadrîs-i şer’at
Dahi ihvâna telkîn-i tarîkat (s. 51, b. 12)
Delâ’il’den hizibden va’z iderdi
Tamâmen kırk sene böyle giderdi (s. 51, b. 13)
Kasîde şerh iderdi Hazret-i Pîr
Ki nazm itdi Basîrî şems-i iksîr (s. 51, b. 14)
Bu sûretle ‘avâmı kıldı irşâd
Cihâna ser-te-ser olmuşdu üstâd (s. 51, b. 15)

- Padişahlarla münasebeti: Umuma vaaz ederken Abdülmecid Han ve Abdülaziz Han onu dinlemeye gelirdi. Özellikle 2. Abdülhamid Han, ona çok hürmet ederdi. Zaman zaman yanına çağırır ve fikirlerinden istifade ederdi.

Umûma va’z iderken şems-i hûbân
Gelürdi Hazret-i Abdü’l-mecîd Hân (s. 51, b. 16)
Dahi Abdü’l-‘azîz sultân-ı a’zâm
Gelürdi nush iderken ol mu’azzam (s. 51, b. 17)
Husûsâ Hazret-i Abdü’l-hamîd Hân
O sultân-ı bin sultân-ı bin sultân (s. 51, b. 18)
Ri’âyet hürmet eylerdi kerem-kâr
O hâkânü’s-salâtîn o cihân-dâr (s. 51, b. 19)
Çagırdı çok zamânlar ol şehinşâh
Görüşdi zât-ı pâk ile dil-âgâh (s. 51, b. 20)
Severdi dâ’imâ Ahmed Ziyâ’yı
Dahi takdîs iderdi hâk-i oâyi (s. 51, b. 21)

- Talebelere verdiği önem: Hasta olsa da talebelere yardım etmekten ve onlara ders vermekten vaz geçmedi.

Vücudı hasta olmuşdu be-gâyet
Yine tüllâba eylerdi ‘inâyet (s. 52, b. 7)
Giderdi hasta hasta derse her gün
Dahi hatme devam eylerdi gül-gûn (s. 52, b. 8)

- İbadetle ilgili uygulamaları: Allah’ı bütün vücuduyla zikrederdi. Biri Zilhicce biri de Recep ayında olmak üzere yılda iki defa halvete girerdi. Recep ayında girdiği kırk günlük halvete ilim erbabı da bulunurdu.

Vücudı kablamışdı zikr-i Sultân	
Ki uzvun her tûyi olmuşdı ra'şân	(s. 50, b. 13)
İki def'a iderdi yılda halvet	
Biri Zi'l-hicce şehrinde o Hazret	(s. 52, b. 10)
Receb'de erba'în eylerdi tekmîl	
Bu halvetde bulundı ehl-i tahsîl	(s. 52, b. 11)

Regaip, Miraç, Berat, Kadir ve Mevlit geceleriyle bayram gecelerinde uyumazdı, müritleriyle birlikte zikrederdi.

Regâ'ib leyle-i Mi'râc-ı Ahmed	
Berât ü Kadr ile îdeyn-i emced	(s. 54, b. 9)
Mukaddes mevlid-i şâh-ı risâlet	
Ki doğmuşdı o şeb mâh-ı nübüvvet	(s. 54, b. 10)
Sabâh eylerdi bu şeblerde sultân	
Berâber zikr iderdi cümle ihvân	(s. 54, b. 11)

Recep ve Şaban aylarını; her haftanın pazartesi ile perşembe günlerini; Muharrem ayının ilk on gününü; her ayın 13, 14 ve 15. günlerini; Şevval ayındaki altı günü oruçlu geçirirdi. Hasta olup çok zayıf düştüğünde ise bu oruçları tutamamıştı.

Receb mâh ile Şa'bânü'l-mükerrem	
Hamîs isneyn ile aşr-ı Muharrem	(s. 54, b. 12)
Dahi eyyâm-ı beyz ü sitt-i Şevvâl	
Mübarek günleri ber-vech-i minvâl	(s. 54, b. 13)
Sıyâm üzre mürûr ittirdi her bâr	
Za'if oldı be-gâyet itdi iftâr	(s. 54, b. 14)

Fecir vaktinden güneş doğana kadar zikirle meşgul olurdu. Bu süre içinde dünya kelamı etmez, Allah'ın kelamıyla bütünleşirdi. Kerahat vakti çıkınca müritleriyle hatm-i hâce okur, sonra mutlaka iki rekât namaz kılardı. Bu âdetini vefatına kadar devam ettirmişti.

Fecir vaktinden işrâka dek ol cân	
İşi güci olurdu zikr-i Sübhân	(s. 55, b. 9)
Bu vakt içre kelâm itmezdi bir dem	
Kelâmu'llâh idi zâtıyla hemdem	(s. 55, b. 10)
Kerâhet vakti çıkdıkda o rehber	
Okur ihvân ile hatmi berâber	(s. 55, b. 11)
İki rek'at salât eylerdi ihyâ	
Hatimden sonra farz olmuşdı gûyâ	(s. 55, b. 12)
Bunu icrâ ider her dem bilâ-fevt	
Gelince tâ Cenâb-ı Ahmed'e mevt	(s. 56, b. 1)

- Halifelik vermesi: İlim, irfan ve mücahede erbabı olan kamil müritlere halifelik verirdi. Bu vazife sadece ona aitti.

<i>Bütün erbâb-ı ilm ü cehd ü irfân</i>	
Mükemmel her biri ashâb-ı îkân	(s. 52, b. 13)
Hilâfet hasr idildi bu ricâle	
Ki bu mansıb sezâdır ehl-i hâle	(s. 52, b. 14)

- İlmî seviyesi: Asrının eşsiz bir âlimi ve müceddidi idi. Zamanının İmâm-ı A'zâm'ı olduğunu davranışlarıyla göstermekteydi. Nakşibendî Hazretleri'nin bir benzeriydi, bütün halleri onunki gibiydi. Hadis âlimlerinin sonuncusu denmeye layıktı.

Ferîd-i asr idi hem de müceddid Bunu teslîm ider her bir muvahhid	(s. 53, b. 4)
İmâm-ı a'zam-ı asr idi zâhir Bunu izhâr ider her bir mezâhir	(s. 53, b. 9)
Misâl-i Nakşibend olmuşdı mânen Anın ahvâlini geymişdi aynen	(s. 53, b. 10)
Muhaddisler hitâmı dinse lâyıık Anı derk itmede âciz halâyık	(s. 53, b. 11)

- Fikirlerinin muteber oluşu: Fikirleri çok yüksekti. Öyle ki başkaları onun fikirlerine ulaşmakta âciz kalırdı. Sözleri, bir toplantıda söylenen sözlerin hepsinden daha iyi ve isabetliydi.

Anın re'yinde âciz ehl-i ârâ' Kelâmı zübde-i ashâb-ı şûrâ	(s. 53, b. 14)
--	----------------

- Konuşması: Fecirden güneş doğana kadar ve yatsı vaktinden sonra kesinlikle dünya kelâmı konuşmaz ve dinlemezdi. Lüzumsuz sözleri sevmez ve söylemezdi. Ahlaksız insanlarla görüşmezdi.

İşâdan sonra kat'â söylemezdi Dahi dünyâ kelâmı dinlemezdi	(s. 53, b. 17)
Lüzumsuz sözleri sevmez konuşmaz Fücûr ehliyle hem bir dem görüşmez	(s. 54, b. 1)

- Azimetleri tercih etmesi: Her hâlinde azimetleri tercih eder, ruhsatlarla amel etmezdi.

Azîmetle amel eylerdi her hâl Amelde ruhsatı kılmazdı âmâl	(s. 54, b. 2)
---	---------------

- Misvak, sürme ve kına kullanması: Abdest alırken misvak kullanır, bu âdetiyle de Hz. Muhammed'in varisi olduğunu gösterirdi. Bazen gözlerine sürme çekerdi. Sakalına kına yaktığını söyleyenler de olmuştu.

Vuzû' ittikte terk itmezdi misvâk O kâmil vâris-i men'ût-ı "Levlâk"	(s. 54, b. 5)
Gehi sürme çekerdi çeşm-i nâze O âhû gözleri eylerdi tâze	(s. 54, b. 6)
Hına yakmış didiler ba'zı ihvân Mübârek lihyeye ol şâh-ı hûbân	(s. 54, b. 7)

- Yürüyüşü: Elinde asa olmadan yürümezdi. Bu hususta da sünnete riayet ederdi.

Piyâde olsa gezmezdi asâsız Bu denlü sünneti sevdi hatâsız	(s. 54, b. 8)
---	---------------

3. Sonuç

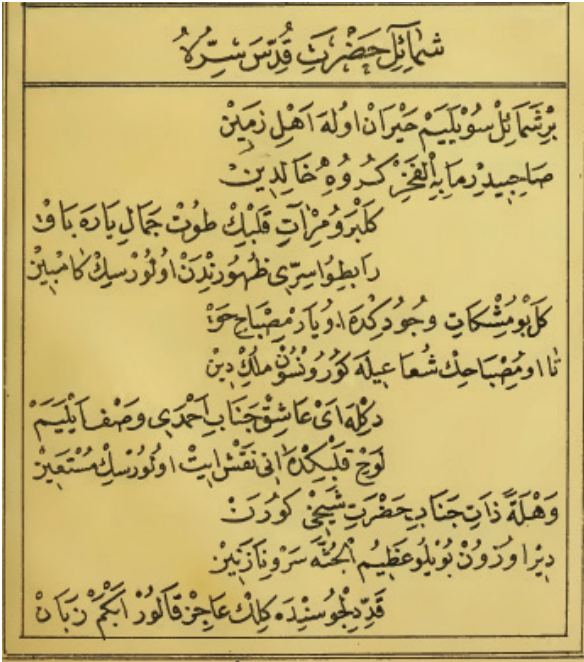
Bu çalışmanın sonuçları şu şekilde özetlenebilir:

- Bir nevi fiziki ve ruhi portre olan şemail türü İslam toplumlarında çok rağbet görmüştür. Bunun en büyük sebebi olarak Hz. Muhammed'in şemailinin anlatılmasını istemesi gösterilmektedir.
- Gümüşhanevî Hazretleri'nin şemail türüyle ilişkisini iki bölümde incelemek mümkündür.
- Gümüşhanevî Hazretleri Râmûzü'l-Ehâdis adlı eserinde şemail konusuna ayrı bir bölüm ayırmıştır. Bu bölümde Hz. Peygamber'in fiziki-ruhi özellikleri ile onun çeşitli durumlardaki tutum ve davranışlarından bahseden hadislere yer vermiştir.
- Gümüşhanevî Hazretleri'nin şemaili, müridi Mustafâ Fevzî Efendi tarafından "Hediyyetü'l-Halîdîn" adlı manzum menakıpname türündeki eserinde anlatılmıştır.
- Buna göre Gümüşhanevî Hazretleri fiziki olarak orta boylu, beyaz yüzlü, yuvarlak gözlü birisidir. İki gözünün altında birer ben bulunmaktadır. Kanaatkâr, vakarlı, celalli, mütevazî bir kişiliğe sahiptir. Giyimine ihtimam gösteren ve heybetli duruşuyla etrafındakileri etkileyen bir kişidir. Meşguliyetinin hemen tamamını dinî ilimler oluşturmakta ve ibadetlerindeki ciddiyeti ile tanınmaktadır. Hemen her davranışında Hz. Peygamberi örnek almış bir şahıstır.

Kaynakça

- Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî, *Ramûz el-Ehâdis*, (Trc. Abdülaziz Bekkine), 2 C., Gonca Yay., İstanbul 2007.
- Canım, Rıdvan, *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yay., Ankara 2010.
- Çelebioğlu, Âmil, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yay., İstanbul 1998.
- Develioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Anlara 1998.
- Gündüz, İrfan, *Gümüşhanevî Ahmed Ziyaüddin, Hayatı-Eserleri-Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikatı*, Seha Neş., İstanbul 1984, s. 96, 97.
- Mustafa Fevzi Efendi, *Hediyyetü'l-Hâlîdîn fî Menâkıb-ı Kutbi'l-Ârifîn Mevlânâ Ahmed Ziyâü'd-dîn b. Mustafâ el-Gümüşhanevî*, Toronto Üniversitesi Kütüphanesi, Nu. PL 248 / F3958H4.
- Pala, İskender, *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yay., İstanbul 1998.
- Pekolcay, Neclâ (Komisyon), *İslâmî Türk Edebiyatında Şekil ve Nev'îlere Giriş*, Kitabevi Yay., İstanbul 1994.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, "Hilye ve Hilyeler" Mad., Dergâh Yay., C. 4, İstanbul 1981, s. 235-238.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, "Şemâil" Mad., Dergâh Yay., C. 8, İstanbul 1981, s. 128.
- Uzun, Mustafa, "Hilye", *TDİA*, C. 18, s. 44-47.

Metin Örneği

Toronto Üniversitesi Ktp., Nu. PL 248 / F3958H4, s. 46.